

Hårdaretagismen förtär samhället

Eudoxas Rapportserie nummer 5

Eudoxas Rapportserie nummer 5: Hårdaretagismen förtär samhället

Skriven av Anders Sandberg och Håkan Andersson

Eudoxas Rapportserie är en serie av rapporter utgivna av tankesmedjan Eudoxa. De behandlar frågor vi ser som aktuella i vår samtid eller i en nära framtid. I dessa rapporter vill vi utveckla många av våra tankar om hur naturvetenskapliga framsteg och tekniska innovationer påverkar samhället. Vi vill finna nya infallsvinklar och ta upp viktiga frågor vi inte finner får tillräckligt med utrymme i dagens debatt.

*Eudoxa AB
Sveavägen 133
113 46 Stockholm
Sweden
08 83 87 73
www.eudoxa.se*

Copyright © 2005 av Tankesmedjan Eudoxak AB

ISSN 1652-0777

Innehåll

<i>Innehåll</i>	1
<i>Om tankesmedjan Eudoxa</i>	2
<i>Sammanfattning</i>	2
<i>Hårdaretagismen förtär samhället</i>	3
<i>Hårdaretagismens ursprung ligger i alternativlöshet och osäkerhet</i>	5
<i>Hårdaretagismen är demokratins död</i>	7
<i>Öppenhet och mångfald stoppar hårdaretagismen</i>	8

Om tankesmedjan Eudoxa

Eudoxa är en partipolitiskt oberoende tankesmedja med säte i Stockholm. Dess huvudsakliga syfte är att förklara den hur nya teknologier påverkar samhället genom att integrera liberala idéer med de dynamistiska tankarna om experiment, innovation och decentralisering.

Vi arbetar för ett mångfaldigt samhälle grundat på en stark moralisk bas av individens rättigheter, där individen har rätt att använda modern teknik och medicin efter urval av sina egna värderingar. Vi anser att dessa grundvalar främjar tolerans och acceptans även vilket gagnar samhället som helhet. Inspirationen för vår vision är en övertygelse i individuell frihet, fri företagsamhet, en demokratisk begränsad statsmakt och att idéer har en djup påverkan på samhället.

Eudoxa har för närvarande personal som arbetar i Stockholm och i Kansas City, USA vilket ger tillfälle att följa både den europeiska och amerikanska debatten för att förena de bästa delarna av dem.

Sammanfattning

Anders Sandberg och Håkan Andersson kritiserar hur samhället alltmer präglas av hårdare tag och alternativlöshet. Den enklaste metoden för att hantera problem är den redan befintliga. Den befintliga metodens omfattning ökas helt enkelt för att möta det ökade problemet. Uppföljning och efterrapportering får en mindre betydelse. Goda resultat tas emot oflekterat som bevis på att verksamheten bör fortsätta som vanligt, dåliga resultat bemöts enbart med krav på tilldelning av mer resurser. Efterhand börjar uppföljningen försummas eller ges en vinklad form. I slutändan så kan de hårdare tagens kvävande av kritik och pluralism skapa allvarliga problem för demokratin och mångfalden i samhället. Problem som måste bemötas en ny attityd av öppenhet och experimentlusta.

Anders Sandberg är doktor i beräkningsneurologi och vetenskapsansvarig vid tankesmedjan Eudoxa

Håkan Andersson är juridikstuderande och skribent med fokus på ekonomi, historia och regleringsfrågor

Hårdare tagismen förtär samhället

Det ska vara hårdare tag mot brottslingar. Slut på daltet i skolan, stopp för piratkopiering och inga mer klotterskolor. Denna attityd, som långsamt vinner mark i den allmänna debatten, är förståelig. Tyvärr är den också livsfarlig för projektet att bygga ett humant och tolerant samhälle.

Hårdare tagismen är obunden av politisk färg och sakfråga, det rör sig mer om ett beteende än en ideologi. I grunden består hårdare tagism av att man använder ett enda lösningsrecept. När detta inte fungerar vägrar man prova alternativ - istället krävs hårdare tag. Den finns hos såväl företag som forskargrupper och bland politiker, fast i det sistnämnda fallet blir konsekvenserna värre.

Hårdare tagismen är i grunden okreativ: enkelspåriga lösningar uppkommer när det finns få andra förslag eller dessa tystas, och skyddas sedan av de som har mycket att vinna på deras fortsättning eller förlora på att de avslutas. Det får inte finnas alternativ, eftersom detta innebär ett automatiskt underkännande av de nuvarande åtgärderna man satsat så mycket pengar, arbete och prestige på. Att hålla kvar vid det gamla ger trygghet eftersom man vet hur det fungerar (oavsett om det fungerar väl eller ej) och förhindrar osäkerheten.

Människor klottrar på och ikring Stockholms lokaltrafik. Klotter har en kostnad, såväl monetär som miljömässig, och inger många resenärer olust. Så långt problemet. I mitten av 90-talet tog SL tag i detta problem på allvar. Man gick ut med med kampanjer, ökade städningen och intensifierade bevakningen av tåg och stationer. Men det slutade inte där. Vaktbolagen har getts "friare händer", grafittiskolor och utställningar har aktivt motarbetats. Lobbying mot politiker, parat med ekonomiska sanktioner mot i många fall minderåriga förövare. SL:s kampanj mot klotter har varit en stor framgång för det offentligt ägda bolaget. Man har själva fått positiv publicitet för sin sak, och samhällets attityder mot klotter som skadegörelse har hårdnat. Lagförslag och andra åtgärds paket dyker med regelbundna mellanrum upp i press och TV, som syftar till att skärpa straffen för skadegörelse och öka befogenheter för ordningsmakten att ingripa förebyggande. Den gemensamma nämnanen i dessa förslag har varit det genomgående kravet på hårdare tag.

Dessa krav från SL:s sida på hårdare tag är intressanta, då de målar en tydlig bild av hårdare tagismen och hur den fungerar. Om man ser på SL:s agerande i klotterfrågan, så beskrivs den utförligt i bolagets interna rapport "Operation Trygghet" som är en bakgrundsbeskrivning och avsiktsförklaring i klotterfrågan.

I den verklighet som SL beskriver så är klotter ett centralt problem. Skälet till detta är naturligtvis att det hör till SL:s vardag och är en märkbar utgift. Men kampen mot klottret framförs också som principiellt viktigt ur en moralisk synvinkel. Dygden "hel och ren", central för den svenska kulturen som helhet, har kränkts, och det är SL:s uppgift att återupprätta den. Vad gör man då för att upprätta den? Vid sidan av rent tekniska åtgärder som tåg- och stationstvätt, så ger man sig in i politik och föreningsliv för att skapa en stark opinion för sin sak. En medvetenhet om problemet måste fås till stånd, andra grupper i samhället måste fås att kämpa på samma sida som SL. Mycket kan sägas om de orsakssamband och ibland subtilt rasistiska inslagen i SL:s plan, men detta får bli ämne för en senare artikel. Huvudsyftet här är att belysa hårdaretagismen.

Den åtgärdsplan som SL satte ihop var ambitiös. Man skulle på alla nivåer påverka attityder mot klotter och åstadkomma en enad front mot de ungdomar som förstörde. Uppföljning och återkoppling, vilka skulle ha gett en bild av verkligheten, sattes i skymundan. Det viktiga var att man hade en väg utstakad, och den skulle till varje pris följas. Kjell Hultman, trygghetsansvarig på SL sade i en intervju i Metro i november 1996: "Allt har misslyckats. Vi kommer att fortsätta på samma sätt." Detta var innan åtgärdsplanen sattes i verket. I DN den 13 juli 2002 säger Viveka Lång på justitiedepartementet: "De åtgärder mot klottret som genomförts har inte haft tillräckligt stor verkan. Allt tyder på att det behövs en ytterligare skärpning". Hade då inget hänt på de sex år som skiljer uttalandena åt? Tunnelbanan är märkbart klotterfriare - men toleransen mot klottret har minskat.

Samma mängd klotter idag ses som mer problematisk än vad som skulle varit fallet för några år sedan. Samtidigt andas uttalandena uppgivelse: de givna metoderna fungerar inte. Det är här som hårdaretagismens kärna klart illustreras genom alternativlöshetens triumf. Istället för att överväga nya metoder måste den inslagna linjen följas till varje pris. Efterhand så har "lösningen" blivit en självgående koloss, som paradoxalt nog tjänar på förstörda tunnelbanevagnar och alltmer utfryssta graffitti-utövare. Det ökar bara angelägenheten hos beslutsfattarna att ta i med hårdhandskarna. På köpet har det format en klotterkultur som ser sig utfrys av resten av samhället och har en klar motståndare - vilket naturligtvis gör att eventuella motåtgärder motarbetas än hårdare och våldsammare. Om en tydlig motståndare saknades, så har man lyckats med konststycket att skapa honom.

Samma dynamik av "det fungerar det inte, så vi måste försöka hårdare" kan man se på flera andra områden. I USA:s kamp mot terrorismen förefaller trenden vara att när inga nya framgångar röns ges antiterrorist-organisationerna friare händer och mindre offentlig insyn, oavsett att detta inte verkar ha någon större inverkan på grundproblemet.

Man skapar nya, än mer övergripande, organisationer fastän den tidigare byråkratin (skapad för att möta tidigare kriser) utpekats som en bidragande faktor till att information inte sammanställts till trovärdiga förvarningar. Film- och musikindustrin går längre och längre i sina legala krav för att kunna skydda sin upphovsrätt och nuvarande affärsmodell, så till den grad att den förordar både obligatoriska kopieringskydd i all elektronik och rätten att bedriva elektroniskt sabotage mot pirater. I hedersmordsdebatten restes krav på starkare integrationspolitik - där integration ofta tolkades till total konformitet och/eller en fortsättning av den nuvarande integrationslinjen. Och i debatten efter kloningen av fåret Dolly tävlade världens politiker att införa hårda förbud mot reproduktiv kloning - något som ytterst få människor intresserar sig för - så till den grad att det nu står inskrivet i Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna.

Den oro som förkroppsligas genom dessa exempel är inte illegitim, men sättet på vilket farhågorna ska stillas är ofta både ologiskt och kontraproduktivt. Varifrån kommer då all denna hårdaretagism?

Hårdaretagismens ursprung ligger i alternativlöshet och osäkerhet

I början finns något som uppfattas som ett problem. Detta problem har sedan länge hanterats på ett visst sätt. Att problemet nu lyfts upp på agendan kan härröra från en rad olika skäl, politiska såväl som ekonomiska eller sociala, eller en rent spontan mediayttring. Det finns en grundläggande osäkerhet som måste desarmeras. Antingen är det problemet i sig som är hotfullt, eller så är det ett surrogat för något annat, djupare problem.

Graffiti är inte bara skadegörelse, det är ett hot om normlöshet; kloning signalerar att människans natur nu inte längre är något av naturen givet utan ett politiskt beslut. För att undkomma denna osäkerhet måste problemet lösas!

Den enklaste metoden för att hantera problemet är den redan befintliga. Den befintliga metodens omfattning ökas helt enkelt för att möta det ökade problemet. Notera hur antagandet om att problemet faktiskt har ökat smög sig in i resonemanget. Genom att problemet överhuvudtaget togs upp framstår det som om det har ökat, oavsett om så verkligen har skett.

Resurser tilldelas för att skala upp lösningen. Här märker vi en stark ambition hos beslutsfattarna att resurserna inte ska vara bortslösade. Vilket naturligtvis leder till att tankar om att andra lösningar skulle kunna vara bättre lätt tolkas som angrepp på verksamheten i sig. Uppföljning och efterrapportering får en mindre betydelse: antingen går det bra, och då har man fått bevis för att lösningen fungerar, eller så går det mindre bra, och då måste mer resurser tilldelas. Efterhand börjar uppföljningen försummas eller ges en vinklad form.

Under föregående steg ackumuleras en alternativlöshet, och en därtill hörande osäkerhet inför andra lösningar. Denna låser beslutskedjan i en svårbrytbar cirkel. Om den befintliga lösningen inte fungerar, skala upp den. Om det ändå inte fungerar, så har man ofta inte tillräcklig uppföljning för att ge en fullgod bild av verkligheten och lösningens fel framstår inte klart. Alltså blir den tidigare inställningen vägledande för nästa beslut. Den enda informationen som man är säker på, är att man tog "hårdare tag" förra gången, och att detta då sågs som en fullgod lösning på problemet. Alltså försöker man med samma medel en gång till...

Hårdaretagismen är ingen ideologi. Den har ingen människosyn, inga egna mål eller världsbilder men den lånar dessa från andra. Eller så blir den en ren handlingsmystik: något måste göras, det spelar ingen roll vad. Personer i ledande ställning känner kravet på sig att visa att de kan använda den makt de getts för goda syften, så det är bättre att göra något - oavsett vad - än att framstå som inaktiv. Och eftersom uppföljningen ofta är dålig eller väljarkåren förhoppningsvis glömt frågan tills nästa valår spelar nyttan ingen större roll. Även oppositionen kan vara med och tävla om krav på hårdare tag, vilket naturligtvis driver upp budgivningen.

Även institutionella lösningar kan bidra till hårdaretagism. Specialiserade avdelningar med ansvar för ett visst område kommer att använda de medel som står dem till buds för att lösa de problem de ser, även om en effektivare och långsiktigare lösning skulle kunna ske om en annan avdelning deltog.

Risken är att bristande kommunikation och att det som är en vinst för hela organisationen kommer att yttra sig som en förlust för ett visst kostnadsställe stoppar varje försök till flexibla lösningar. När en avdelning dessutom fått monopol på att lösa problemet kommer den att tjäna på att visa att det ständigt blir värre och viktigare.

Uppföljningen av de hårdare tagen är som sagt ofta bristfällig, och bidrar bara till att isolera beslutsfattare i en värld där deras uppfattningar aldrig färgas av kritiska fakta. Till slut börjar effekterna av de hårdare tagen spilla över på andra områden, och till slut måste antingen "problemet" eller "lösningen" ge med sig.

Detta går dock tvärt emot allt som tidigare gjorts på problemet. Gamla strukturer sitter i, och för att befria sig från dem måste man acceptera att tidigare ansträngningar varit förgäves, något som kan vara ytterst svårt. Istället för en gradvis förändring blir det här frågan om en tvär justering, inte nödvändigtvis till det bättre.

Hårdaretagismen är demokratins död

Om det bara finns en väg, en lösning, varför har vi då ett offentligt samtal? Och det går väl inte att utkräva ansvar av politiker som bara gjorde det enda möjliga?

Hårdaretagismen blir en "konservatism" som ständigt strävar mot hårdare tag. Den må ha startat ur behjärtansvärda försök att lösa verkliga problem, men dess inneboende egenskaper leder mot extremism och slutenhet. Till slut måste något brytas: antingen kollapsar "lösningen" under sin egen vikt, eller så leder den missriktade lösningen till att det gamla problemet försvinner - ofta genom att ett nya problem uppstår och blir så viktiga att de tidigare ansträngningarna glöms bort.

Klottrarkulturen blev våldsammare och härdad av skärpta straff. SL tog detta till intäkt för att problemet var värre än de först trodde, och enbart synliggjordes av de ökade åtgärderna. När de hårdare tagen har odlat fram en våldsammare klotterkultur är inte längre klottret ett problem, utan våldet.

Hårdaretagismen fungerar inte i praktiken: hade lösningen verkligen varit praktisk hade den löst problemet. Man investerar mer och mer i "sunk costs". Om en åtgärd inte fungerar är det så gott som alltid lönlöst att kasta mer pengar på den. Det är värt att notera att problemet med grafitti på tunnelbanevagnarna i stort sett löste sig efter att man började använda den lösning New Yorks tunnelbana använde: man tvättade varje nedklottrad vagn i stort sett omedelbart. Detta var kostsamt, men slog samtidigt direkt mot kärnan i grafittikulturen: att andra medlemmar kunde se signaturen. Det är talande att se hur problemet istället omformulerats att gälla nya områden när ett område i stort sett lösts.

De som förlorar på detta är många. De mest uppenbara är de som direkt drabbas av en onyanserad åtgärd - förortsungdomar som behandlas som misstänkta våldsverkare och kroppsvisiteras på grund av sitt ursprung och klädsel samt konsumenter som förlorar kontrollen över sin egen information. En annan grupp som inte är lika uppenbar är alla de som utestängs från diskussionen. De utgör den reserv av kreativitet, intelligens och samvete som nu inte används. I slutändan förlorar alla på hårdaretagismen: resurser läggs ut på ineffektiva åtgärder som inte får kritiserats.

Beteendet leder också till att tillämpningen blir ojämn. Om lösningen var det minsta trubbig förut, så kommer en uppskalning av den alltsomoftast att öka utrymmet för fel och godtycke i tillämpningen. Regler blir ett medel för att uppnå ett slut på exempelvis klottret, och inte ett medel för att garantera den enskilde trygghet och rättsäkerhet.

Hårdaretagismen leder alltså i slutändan till osäkerhet, alternativlöshet och polarisering. Innan "mer av samma" gavs fritt spelrum hade vi enbart osäkerhet. Nu har vi alternativlöshet och polarisering, och problemet kvarstår, ofta uppförstorat av dess förmenta lösning.

Öppenhet och mångfald stoppar hårdaretagismen

Vi kan inte undkomma osäkerhet. Vi lever i en osäker tid, där stora förändringar sker och det ofta är svårt att avgöra vilken metod som ger bäst resultat. Det är just därför hårdaretagismens "enda väg" är så olämplig: den tillåter oss bara att lära oss från en möjlighet istället för från många. Nyckeln till att undvika hårdaretagismen är att ersätta alternativlösheten med mångfald.

Vi behöver inse att det finns många olika sätt att angripa problem och att fler förslag till lösningar kan vara värda att undersökas. Vissa kommer att vara bättre än andra; då väljer vi dem - men vi kan lära oss vilka det är genom att tillåta oss att misslyckas med vissa lösningar. Mångfald gynnar kreativitet och samtal. Det finns ett rikt spelrum här: allt från att låta vem som helst föreslå och testa lösningar på problemet över att prova ett antal utvalda alternativ till att hålla sig till en beslutad lösning men vara medveten om alternativen om den inte skulle visa sig fungera väl.

Men mångfald i sig räcker inte, det behövs också objektiv uppföljning och vettig återkoppling till beslutsfattare. Hårdaretagismen sprids där uppföljning är svår eller interaktionerna komplexa (vilket gäller de flesta sociala frågor). Demokrati och öppenhet går tvärs emot detta. När konsekvenserna av handlingar är lätta att se hindras hårdaretagismen, bra lösningar kan belönas och dåliga undvikas.

Det som behövs är inte hårdare tag, utan klarsyntare tag.